

AGNĖ ALEKSAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

EMOCINĖ-EKSPRESINĖ LEKSIKA KAIP KALBINĖ POLITIKŲ PORTRETŲ KŪRIMO PRIEMONĖ NAUJIENŲ PORTALE *DELFI.LT*

ESMINIAI ŽODŽIAI: emocinė-ekspresinė leksika, stilistika.

Tačiau mūsų „laisvoji spauda“ (kabutes jai pirmas uždėjo L. Jakimavičius) kasdien skelbia tik „pasaulio pabaigą“. Spaudos laisvės principas pažeidžiamas jau vien tuo, kad skaitytojai beveik neturi iš ko rinktis. Žiniasklaida vis labiau bulvarėja. Ji primeta visuomenei temas, kalba tik apie gyvenimo negalias ir beveik nepateikia konstruktyvios, kuriančios informacijos. Net ir tada, kai pateikiama objektyvi informacija, bulvarinis manipuliacinis antstatas neįgudusiam žmogui užprogramuoja neadekvačią emocinę reakciją.

(V. Juknaitė „Išsiduosi. Balsu: esė, pokalbiai“. Vilnius, Lietuvos rašytojų s-gos leidykla, 2002, p. 168.)

ĮVADAS

Pažvelgus į internetinės žiniasklaidos naujienų portalus, akivaizdžiai matyti, kad spaudos darbuotojai (žurnalistai, redaktoriai, antraščių kūrėjai ir kt.) naudojami kalba, tiksliau, stilistiškai žymėtomis kalbinės raiškos priemonėmis kaip stipria kuriamąja galia, formuojančia visuomenės nuomonę. Būtent dėl viešosios nuomonės formavimo masinės komunikacijos priemonė – žiniasklaida kartais dar vadinama ketvirtąja valdžia, nors pagrindinė žiniasklaidos funkcija yra informacijos, žinių platinimas (Gudonienė 1999: 23; dar žr. Mažylė 2012: 163; Petrauskis 2012: 6). Internetinė žiniasklaida tapo manipuliacijos šaltiniu, veikiančiu komunikacijos akte dalyvaujančių subjektų nuostatas ir elgesį, nors žurnalistai privalo išlikti racionalūs, neskatinti skaitytojų emocijų ir neperteikti savo, kaip spaudos darbuotojų, vertinimų (Juodytė 2011). Vienas iš būdų, formuojančių visuomenės nuomonę, – manipuliavimas emocijine-ekspresine leksika.

Straipsnyje nagrinėjama naujienų portale *delfi.lt* nuo 2012 m. spalio iki 2014 m. birželio mėn. ir nuo 2015 m. rugsėjo iki 2016 m. birželio mėn. paskelbtų straipsnių emocijine-ekspresinė

leksika, kuria apibūdinami Lietuvos politikos veikėjai (iš viso surinkti 464 vartosenos pavyzdžiai)¹. Internetinės žiniasklaidos naujienų portalo *delfi.lt* žurnalistų, rašančių apie Lietuvos politiką, pagrindinis komunikacinis tikslas – informuoti visuomenę ir kritiškai vertinti politinius įvykius (Arcimavičienė 2010: 6). Nagrinėjamuose emocinės-ekspresinės leksikos pavyzdžiuose narpliojami politiniai įvykiai, politikos veikėjų elgsena, čia „svarbūs tampa tekstuose vartojami žodžiai, kurių reikšmės geriausiai atspindi diskurso dalyvių sąmonėje susiformavusį pasaulio vaizdą ir vertybines nuostatas“ (Būdvytytė-Gudienė 2013: 6). Straipsnio tikslas – išsiaiškinti, kaip ir kokia emocine-ekspresine leksika kuriami politikų portretai (t. y. kokios charakterio savybės ir elgesys).

LIETUVOS POLITIKŲ – SOCIALINIŲ ANTIHEROJŲ – ĮVAIZDŽIO KŪRIMAS

Internetinės žiniasklaidos atstovai, siekdami daryti įtaką, sąmoningai vartoja emocinę-ekspresinę leksiką, kuri *Kalbotyros terminų žodyne* (toliau – KTŽ) apibrėžiama kaip „žodžiai, turintys kalboje pastovią išraiškingumo ir emociingumo konotaciją. Emocingi ir ekspresyvūs esti mažybieniai ir maloniniai žodžiai, taip pat šurkštūs ir familiarūs žodžiai ir kt.“, ja tiesiogiai ar netiesiogiai išreiškia viešųjų asmenų vertinimą. Būtent aksiologiškai žymėtos kalbinės raiškos priemonės viešuosius asmenis pristato kaip ryškius socialinius antiherojus.

„Neatsakingai suvisuotinamas savanaudiškas pavienių politikų, valdininkų elgesys, korupcijos pasireiškimai lėmė, kad įsitvirtino negatyvus stereotipinis požiūris į visus politikus, Seimo narius, valdininkiją: <...>“ (Žibartas 2012: 19), todėl naujienų portale *delfi.lt* ryškus polinkis kone visus Lietuvos politikus parodyti kaip socialinius antiherojus (plg. Žibartas 2012: 17).

Vienas iš būdų kurti tokį politikų portretą – juos apibūdinti naujažodžiais. Naujažodžiai būna dviejų rūšių (Pikčilingis 1975: 156), tokie yra randami ir internetinės žiniasklaidos portale *delfi.lt*:

1) uzualiniai naujažodžiai (nuolat kalboje atsirandantys nauji žodžiai, kurie įvardija naujas sąvokas);

¹ Šiame darbe pateikiamų vartosenos pavyzdžių kalba netaisyta, išskyrus paprastas korektūros klaidas.

2) okaziniai naujažodžiai (nauji žodžiai, vartojami vietoj įprastų reiškinių arba daiktų vardų ir teikiantys papildomą informaciją ar atliekantys kitą emocinę-ekspresinę paskirtį) (Aleksaitė 2014: 6).

Žiniasklaidoje politikus linkstama įvardyti neigiamą emocinį vertinimą turinčiais naujažodžiais, iš kurių gana populiarūs dūriniai su dėmeniu *valdžia-* (dar žr. Girčienė 2013: 80), pvz.: okazinis naujadaras *valdžiagyvis* „*niek.* valdžios atstovo pavadinimas“ ir uzualinis naujadaras *valdžiažmogis*, *-ė* „*menk. iron.* valdžioje esantis žmogus; biurokratas“, pvz.:

„Tiek aš gaunu. Tiek man trūksta“ – rašo skundus į internetą Lietuvos piliečiai, aimanuodami dėl savo prasto gyvenimo, kraupdami nuo darbdavių savivalės ir kaltindami **valdžiagyvius**, kad nesirūpina jais ir nesudaro sąlygų gauti geresnių atlyginimų. (*delfi.lt* 2015 10 06, Andrius Tapinas)

Šiandienėjau pro „Lietuvos“ kino teatro griuvėsius, apkaltus fanera, sostinėje. Kažkoks šmaikštus šlykštynė, debiliškomis sentencijomis teplojantis visą Senamiestį, jau ir ten užrašė: „Lietuva – širdis prie širdies, vagis prie vagies.“ Žmonės eina, skaito, šypteli. Kaip gražiai čia tai valdžiai uždrožė, sako patys sau. Žinos dabar tie **valdžiažmogiai**. (*delfi.lt* 2016 03 02, Andrius Užkalnis)

Žurnalistai, rašydami apie viešuosius asmenis ir siekdami politikus pristatyti kaip ryškius socialinius antiherojus, publicistinio stiliaus tekstuose dažniau vartoja okazinius naujažodžius², kurių referentinę (informacijos perdavimo) funkciją užgožia emocinė-ekspresinė funkcija, nes okazinių naujadarų kūrybos procese lemiamas veiksnys – naujesnės, ekspresyvesnės raiškos poreikis, o ne siekis įvardyti naujas realijas (Girčienė 2013: 79).

Dėl stilistinių priežasčių vartojami ir skoliniai, pvz.:

Bet teigti, kad dėl jos žmonės važiuoja į Lenkiją apsipirkti yra politinis **retarderio** požymis.

Taip, čia dar vienas retorikos deimančiukas, kurį šeštadienį panaudojo Andrius Kubilius, kuris tokį gerą šovė, kai paaiškino, kad turi omeny autobuso mechanizmą. Suprask, **retarderis** tai stabdžių sistema ir nieko blogo, bet vis tiek visi pagalvos apie **retardus** valdžioje, kas reikštų protiškai atsilikusius, ir tai bus labai šmaikštu. (*delfi.lt* 2016 03 14, Andrius Tapinas)

² *Naujažodžių duomenyne* (toliau – ND) pateikiama daugiau stiprią neigiamą konotaciją turinčių dūrinių, kurių pirmasis dėmuo *valdžia-*, pvz.: *valdžiadurnis*, *-ė* „*juok.* valdžioje esantis kvailys“, *valdžiagrobis* „*iron.* kas užsigrobęs valdžią“, *valdžiasnukis* „menkinamasis valdžios atstovo įvardijimas“ ir *valdžiavyris* „*iron.* valdžioje esantis žmogus“.

Publicistinio stiliaus tekste pavartotas naujai skolintos šaknies žodis *retarderis* (angl. *retarder*), kurio pirmoji reikšmė ND yra „lėtintuvas (automobilių stabdymo sistema, leidžianti nenaudoti įprastų stabdžių)“, patekęs į politinį diskursą įgyja ironiškąjį ekspresinį atspalvį ir perkeltine reikšme vartojamas kaip „atsilikėlis; politinių procesų stabdis“.

Žurnalistai, norėdami parodyti politikus kaip socialinius antiherojus, renkasi ir metaforiškuosius daiktavardžius, pvz.:

S. Skvernelis, priešingai. Seimo **kandys** jo nesugraužė. Net gaudamas į skudurus vidaus reikalų ministras laimi. Pabėgo vagis narkomanas ir dar nuginklavo du policininkus? Bet kurioje šalyje vidaus reikalų ministrui būtų šakės. O čia S. Skvernelio reitingo šuolis net vyriausiam šalies vilmorui žadą atima. (*delfi.lt* 2015 12 20, Rimvydas Valatka)

Daiktavardžiui *kandis*, kuris *Lietuvių kalbos žodyne* (toliau – LKŽ_e) apibrėžiamas kaip „zool. maža peteliškė, kurios vikšrai kapoja drabužius, ėda javus, miltus, augalus ir kt.“, suteikiama perkeltinė reikšmė, siekiant pabrėžti Lietuvos politikų daromą skriaudą, žalą. Plg. LKŽ_e: *kandis* „*prk.* skriauda, žala“.

Kadangi „[k]alboje atsispindi visi mūsų vertinimai – visuomenės pripažinti, tradiciniai, „objektyvūs“, sudarantys moralės normų pagrindą, ir visiškai asmeniniai, individualūs, subjektyvūs <...>“ (Gudavičius 2000: 119), abejonių nekelia publicistinio stiliaus tekstų ryšys su kalbos kuriamu pasaulėvaizdžiu ir pasaulėjauta, nes „[v]iešajame diskurse užfiksuota ne tik kalbos pasaulėvaizdžiui, konkrečiai kultūrai būdinga pasaulio samprata, bet ir esmingesni pasaulio suvokimo pokyčiai, kurie kasdienes aktualijas aprašančiuose tekstuose neišvengiami <...>“ (Kvašytė, Papaurėlytė-Klovienė 2013: 108). Būtent iš naujienų portalo *delfi.lt* straipsniuose vartojamos emocinės-ekspresinės leksikos matyti, koks stereotipinio politiko įvaizdis vyrauja visuomenėje. Politikos veikėjai kaip socialiniai antiherojai naujienų portale *delfi.lt* pristatomi dėl jiems priskiriamų neigiamų charakterio savybių ir elgesio.

1. Pirmiausia, žurnalistai linkę išjuokti politikus dėl jų **ryžtingumo stokos, apatijos rinkėjų interesams bei nenoro priimti visuomenei svarbių ir palankių sprendimų**. Siekiant išryškinti šią politikų savybę, vartojami metaforiškieji daiktavardžiai, vaizdingieji veiksmažodžiai, žargonybės ir tradiciniai frazeologizmai.

Žurnalistai, siekdami apie neryžtingus, apatiškus valdžios atstovus parašyti užgauliau, įžūliau, vartoja stiprų neigiamą emocinį krūvį turinčius metaforiškuosius daiktavardžius, pvz.:

Blogiau bus Vokietijoje ir kai kuriose kitose Europos šalyse. Rankas į orą iškėlę naciai vargu ar gali tikėtis palankesnės terpės, negu yra šiandien: valdžios **impotentai** savo neveiklumu ir bejėgiškumu ne tik pasiduoda, jie tiesiog palieka aikštelę, ir priešininkai gali mušti kamuolius į tuščius vartus. Žaidimas iš esmės baigtas. (*delfi.lt* 2016 01 08, Andrius Užkalnis)

Šį metaforiškąjį daiktavardį *impotentas* derėtų aptarti ir etinės stilistikos atžvilgiu. Kazimiero Župerkos teigimu (2005: 25), „itin dažnai kalbinė raiška adresatui „užkliūva“ kaip neetiška tada, kai ji yra stilistiškai žymėta, aktualizuota, ekspresyvi“. Metaforiškasis daiktavardis *impotentas* publicistinio stiliaus tekste pavartojamas perkeltine reikšme kaip „tam tikroje situacijoje bejėgis vyras“. Plg. LKŽ_e „kas lytiniu atžvilgiu bejėgis“ ir *Dabartinės lietuvių kalbos žodyną* (toliau – DŽ₆) „lytiniu atžvilgiu bejėgis vyras“. Čia lytinis bejėgiškumas gretinamas su politiniu, tačiau pasirinkta etiškai nelabai tinkama ir gana užgauli kalbinės raiškos priemonė.

Žurnalistai, siekdami formuoti auditorijos politinių procesų vertinimą (Juodytė 2011: 70–71), politikų veiksmams apibūdinti renkasi vaizdinguosius veiksmožodžius ir žargonybes, pvz.:

Vyriausybė **mindžikuoja** dėl VAE, o kaimynai renkasi atominę energetiką [straipsnio antraštė] (*delfi.lt* 2013 03 27, Ramūnas Bogdanas)

A. Butkevičius nesikeičia. Būdamas finansų ministru, jis **nusiplovė** į Druskininkus, kada reikėjo Seime ginti jo ministerijos parengtą metinį biudžetą, ir paliko šį sunkų darbą pavaduotojams. (*delfi.lt* 2013 09 21, Ramūnas Bogdanas)

Pirmajame pavyzdyje perkeltine reikšme „nesugebėti apsispręsti, nepasiryžti“ pavartotas vaizdingasis veiksmožodis *mindžikuoti* ir antrajame sakinyje esanti žargonybė *nusiplauti* reikšme „pasišalinti, siekiant išvengti atsakomybės“ paryškina neigiamą politikų savybę – neryžtingumą.

Politikų apatija rinkėjų interesams, nenoras priimti visuomenei svarbių ir palankių sprendimų atskleidžiamas ir tradiciniais frazeologizmais, pvz.:

Policijos reformatoriai šiandien slepia galvas, nes pastarųjų įvykių, kai policija tinkamai nesureagavo į pranešimus, šešėlis krenta būtent ant jų – drastiškai nurėžusių finansavimą policijai ir **nė piršto nepajudinusiu**, kad policijos sistema nenukraujuotų. (*delfi.lt* 2013 04 07, Virginija Baltraitienė)

Į *Frazeologijos žodyną* (toliau – FŽ) įtrauktas frazeologizmas *piršto nepajudinti* reiškime „nieko nedaryti“. Nors tradicinių frazeologizmų ekspresija šiek tiek nublanksta prieš okazinius frazeologizmus (plg. Butkutė 2008: 46), vis dėlto, siekdami paveikti, formuoti visuomenės nuomonę, žurnalistai dažniau renkasi ne okazinius, o tradicinius frazeologizmus.

2. Naujienų portale *delfi.lt* tradiciniais frazeologizmais ir vaizdingaisiais veiksmažodžiais formuojamas **atsainiai, neatsakingai besielgiančių politikų įvaizdis** (plg. Būdvytytė-Gudienė 2013: 9), pvz.:

Iš to, kas pasakyta, darytina išvada: valdymo krizė atsiranda tada, kai į įstatymus **žiūrima pro pirštus**. (*delfi.lt* 2012 11 08, Aloyzas Sakalas)

Politikai **ištaškys** pensijoms sukauptus milijardus [straipsnio antraštė] (*delfi.lt* 2013 10 17, Romas Sadauskas-Kvietkevičius)

Neigiamą emocinį politikų vertinimą atskleidžia FŽ fiksuotas tradicinis frazeologizmas *pro pirštus žiūrėti* „nekreipti dėmesio, nesirūpinti“ ir į LKŽ_e įtrauktas vaizdingasis veiksmažodis *ištaškyti* „šnek. iššvaistyti, išekvoti“, kuris vartojamas politikų neatsakingiems veiksams pažymėti.

3. Pabrėžiamas ne tik atsainus, neatsakingas, bet ir **amoralus politikos veikėjų elgesys**, kai norą sąžiningai atstovauti rinkėjų interesams užgožia politinės galios, pasipelnymo troškimas. Siekiant išryškinti amoralų politikos veikėjų elgesį, vartojami metaforiškieji daiktavardžiai ir okaziniai frazeologizmai.

Internetinės žiniasklaidos portale *delfi.lt* vartojamus metaforiškuosius vardažodžius (daiktavardžius ir būdvardžius) galima suskirstyti į dvi grupes:

1) uzualiniai perkeltinės reikšmės žodžiai, kurie dar skyla į du mažesnius pogrupius (vienų perkeltinės reikšmės žodžių apibrėžtys įtrauktos į DŽ₆ ar LKŽ_e, o kitų perkeltinės reikšmės nefiksuotos žodynuose, nors vartosenoje plačiai paplitusios ir skaitytojų puikiai suvokiamos);

2) okaziniai perkeltinės reikšmės žodžiai (jų apibrėžčių nėra nei DŽ₆, nei LKŽ_e) (Aleksaitė 2014: 2).

Tirtuose tekstuose vyrauja uzualiniai metaforiškieji daiktavardžiai, pvz.:

Antras tikslas – tai veržimasis į valdžios bei privilegijos centrus ir siekis išlaikyti savo šiltą, pelningą bei jaukią nišą Seime. Kitaip tariant, ilgam užsitikrinti sau vietą prie valdžios **lovio**, prieš kurio teikiamas lengvatas ir privilegijas jie taip aršiai, nuožmiai ir be kompromisų kovojo. (*delfi.lt* 2013 01 29, Karolis Jovaišas)

Teksto autorius, pasirinkęs uzualinį metaforiškąjį daiktavardį *lovy* reikšme „pasipelnymo šaltinis“, sumenkina valdžios atstovus, darydamas prielaidą, kad viešuosius asmenis siekti valdžios skatina asmeniniai interesai, tiksliau, noras pasipelnėti.

Valdžios atstovai pajuokiami ir vartojant okazinius frazeologizmus, pvz.:

Didesnis truputį suabejoja (galbūt), bet padaro kaip palieptas arba švelniai paprašytas. Gal daro tiesiog iš geros širdies, o gal **gavęs saldumynų į leteną** – kas dabar išaiškins. (*delfi.lt* 2012 11 12, Vytautas Landsbergis)

Straipsnio autorius, vartodamas okazinį frazeologizmą – viename publicistiniame tekste sustingusį ir iš šio teksto ribų retai kada išeinantį vaizdingąjį žodžių junginį (dar žr. Butkutė 2008: 16–24) – *gauti saldumynų į leteną*, t. y. „imti kyšį“, netiesiogiai užsimena, kad politikų elgesį, priimamus sprendimus gali paveikti paperkamosios dovanos, nes esama tokių politikos veikėjų, kurie siekia neteisėtai pasipelnėti, naudodamiesi savo pareigomis.

Akivaizdu, kad šiuose vartosenos pavyzdžiuose neminimi konkretūs asmenys, todėl skaitytojams siunčiamas suvisuotintas amoralių, nesąžiningų politikų įvaizdis.

4. Naujienų portale *delfi.lt* politikai vertinami kaip socialiniai antiherojai, nes jie **nesugeba valdyti valstybės, šių viešųjų asmenų pasirinkti valdymo metodai – netinkami**. Šią politikų savybę iliustruoja vaizdingųjų veiksmažodžių formos (atributiniai dalyviai), svetimos kalbos intarpai ir uzualiniai naujadarai.

Atributiniai dalyviai „palyginti gerai išlaikė būdvardinę savo kategorijos prigimtį ir, neturėdami valdomų ar prišlietų žodžių, dažnai iš viso sunkiai atskiriami nuo būdvardžių“ (Ambrazas 1971: 8), todėl jų vartoseną naujienų portale *delfi.lt* niekuo nesiskiria nuo metaforiškųjų būdvardžių, pvz.:

Praėjusios Vyriausybės **stumta** aukštojo mokslo reforma jei ir pavyko, tai tik iš dalies: studentams įduota valia spręsti paskatino ne studijų kokybę, o įvaizdžio kovas, universitetai nepuolė jungtis ir optimizuotis kaip manyta, o nemokamo aukštojo mokslo prieinamumas net sumažėjo. (*delfi.lt* 2013 01 26, Marijus Širvinskas)

Šiame publicistinio stiliaus tekste perkeltine reikšme vartojama veiksmožodžio forma (atributinis dalyvis) *stumtas*, *-a* „apie tą, kurį norima priimti, išrinkti, paskirti, prakišti“. Plg. DŽ₆: *stumti* „*prk.* stengtis, kad kas patektų į tam tikrą padėtį“ ir LKŽ_e: *prastumti* „*prk.* slepiant tikruosius tikslus, padaryti, kad priimtų, prakišti“.

Politikų kaip socialinių antiherojų portretams kurti naujienų portale *delfi.lt* pavartojami ir svetimos kalbos intarpai, pvz.:

Koalicija: ***krugovaja poruka*** [straipsnio antraštė]

Rusų kalboje yra išsireiškimas „***krugovaja poruka***“, kurį į lietuvių kalbą galima būtų išversti kaip „priirišimas“. Šis terminas vartojamas tarp nusikaltėlių. Kai į nusikalstamą gaują stoja naujas narys, jam skiriama kriminalinė užduotis, kad šis sulaužytų įstatymus, susipurvintų ir taptų toks pat pažeidžiamas kaip ir kiti gaujos nariai. Tada naujas narys tampa lojalus ir patikimas, nes jo likimas būna glaudžiai susietas su bendrų likimu. Galima įžvelgti, kad šie metodai persikelia į šios dienos politiką. Paskutiniai balsavimai rodo, kad koalicija cementuojama nesigėdijant vadovautis minėtu kriminaliniu principu. (*delfi.lt* 2012 11 28, Kęstutis Masiulis)

Šio teksto autorius rusų kalbos intarpą *krugovaja poruka* straipsnio antraštė pasirenka labai atsakingai, jis tekste ne tik paaiškina šio rusų nusikaltėlių vartojamo termino reikšmę, bet ir nurodo, kodėl Lietuvos politikams apibūdinti tinka kriminalinis terminas. Politikų ir kriminalinio pasaulio atstovų sugretinimas įtaigiai kuria itin neigiamą Lietuvos politikų kaip socialinių antiherojų portretą.

Naujienų portale *delfi.lt* nestinga uzualinių naujadarų, pasidarytų su priesaginiais darybos formantais iš politikų³ – socialinių antiherojų – pavardžių, pvz.:

Patikėjęs, kad iki pirmadienio A. Butkevičiaus nuomonė nespės pasikeisti, bandau įsivaizduoti, kaip jam pavyks įtikinti trijų valdančiosios koalicijos partijų atstovus Seime užmiršti viską, ką jie šiomis dienomis prikalbėjo apie V. Landsbergį, ir nubalsuoti už Laisvės premijos skyrimą šiam. Nes pirmojo balsavimo rezultatas nebuvo

³ Į ND įtraukti tokie naujažodžiai: *gražulėjimas* „*iron.* darymasis panašiam į Petrą Gražulį (LR Seimo narį, pasižymintį išskirtiniu smarkiu būdu, elgesiu ir deklaruojamomis pažiūromis)“, *gražulesnis*, *-ė* „*juok.* panašus į Gražulį (turimas galvoje LR Seimo narys Petras Gražulis)“, *gražuliada* „genderizmui priešinga ideologija, propaguojama LR Seimo nario Petro Gražulio“, *gražuliškai* „*juok.* kaip būdinga Gražuliui (turimas galvoje Seimo narys Petras Gražulis, išgarsėjęs savo kraštutine nuomone apie LGBT)“ ir *gražulizmas* „*menk.* LR Seimo nario Petro Gražulio kraštutinės pažiūros kaip reiškinys“. Kaip matyti iš ND pateiktų duomenų, Seimo nario P. Gražulio pavardė yra itin produktyvi, siekiant sudaryti menkinamąjį, ironiškąjį ar juokaujamaį atspalvį turinčius bei neigiamą emocinį vertinimą perteikiančius naujadarus.

kažkoks kurioziškas atsitiktinumas, kurių Seime taip pat nutinka, kai prieš posėdžio pabaigą likę salėje paskutiniai dar nespėję išsivaikščioti parlamentariai pirmu svarstymu pritaria dorai nė neperskaitytam **gražuliškam** ar **sysiškam** įstatymo projektui. (*delfi.lt* 2015 11 29, Romas Sadauskas-Kvietkevičius)

Šiame pavyzdyje reikšmėmis „menkai apgalvotas, skubotas“ vartojami uzualiniai naujadarai *gražuliškas, -a* ir *sysiškas, -a*. Akivaizdu, kad publicistinio stiliaus tekste daroma užuomina į skubotais, neapgalvotais sprendimais ir pareiškimais išsiskiriančius Seimo narius, o iš jų pavardžių padarytiems būdvardžiams suteikiami ne individualūs, o apibendrintos reikšmės požymiai.

5. Naujienų portale *delfi.lt* apstu emocinį vertinimo aspektą turinčių stereotipinių nuomonių (Gudavičius 2000: 61–62) apie politikos veikėjų iškalbą, netgi protinius sugebėjimus, todėl vaizdingaisiais veiksmažodžiais, jų formomis (predikatiniais dalyviais, padalyviais), metaforiškaisiais daiktavardžiais ir tradiciniais frazeologizmais formuojamas **valstybės nesugebančių valdyti ir rinkėjams politinių procesų nemokančių paaiškinti politikų įvaizdis**.

Naujienų portale *delfi.lt* gausiai vartojamos emocinės-ekspresinės leksikos priemonės (vaizdingieji veiksmažodžiai, jų formos (predikatiniai dalyviai, padalyviai) ir iš jų padaryti metaforiškieji daiktavardžiai), atskleidžiančios neartikuluotą politikų kalbėjimą, pvz.:

Sovietų surogatu pradvisę atgyvenos, paistančios apie Žaliojo tilto balvonų meninę vertę, komunistų partijos senbuviai besmegeniai, atstovaujantys Lietuvai Europos institucijose, **mekenantys** apie ekonominę sankcijų Rusijai žalą ir būtinybę rasti su nusikaltėliais dialogą, kaip įmanydami neigia bet kokią galimybę pseudomeną ar ekonominę naudą sieti su propaganda (tikslinė dezinformacija). (*delfi.lt* 2016 01 28, Aurimas Navys)

Po to girdėjosi tik neaiškus Vilniaus politikų **memlenimas**, jog esą kažkas daroma Briuselio koridoriuose, jog girdi, galbūt (balse abejonė) Kremlius pyksta dėl aktyvaus dalyvavimo stumiant į priekį Rytų partnerystės projektą. (*delfi.lt* 2013 09 17, Valentinas Mitė)

L. Grauzinienės **čirškimo** à la „blogas Skvernelis, labai blogas“ nėra net kaip cituoti. Kai Seimo pirmininkė rimtu veidu dėsto, kad tuo metu, kai policija gaudė bėglį su automatu, vidaus reikalų ministras miegojo, nes taip pats jai sakęs, lieka tik guostis, kad tada, kai Dievas žmonėms dalijo humorą ir realybės pojūtį, viena būsimoji šalies „vadovių“ kolchozo sandėlyje sudygusias ir supuvusias bulves perrinkinėjo. (*delfi.lt* 2015 11 22, Rimvydas Valatka)

Taip vadinimai *tuteišiai* ir jų lyderis – liguistų kliedesių ir pigios demagogijos erelis, nors ir **kleketuojantis** darkyta lietuvių kalba, vis dėlto intuityviai suvokia – Lietuva nenori ir nesuinteresuota konfliktuoti su kur kas galingesne Lenkija ir vietoj blogo draugo įsigyti gerą priešą, o vietoj blogos taikos – gerą karą. (*delfi.lt* 2013 10 15, Karolis Jovaišas)

Žodžiu, prezidentei Dievas atsiuntė karvelį – pavepusį Švenčionių policininką ir miklų narkomaną. S. Skvernelis atsistatydino. Iš pasitenkinimo **burbuliuojant** L. Graužinienei, kuri, kad būtų tvirčiau, kažką dar **pakriuksėjo** apie ministro rinkimų kampaniją. (*delfi.lt* 2015 11 22, Rimvydas Valatka)

Iš žodynuose pateikiamų cituotų pamatinių veiksmažodžių apibrėžčių matyti, kad tekstų autoriai rinkosi tokius išraiškingos reikšmės žodžius, kurie neigiamai perteikia netinkamą politikų kalbėjimą. Kaip yra pastebėjęs Vytautas Ambrazas (1971: 8), sakinyje einančių tariniu ir žyminčių pagrindinį veiksma (būseną) predikatinių dalyvių vartoseną panaši į vaizdingųjų veiksmažodžių. Publicistinio stiliaus straipsniuose vyrauja pastovųjį (sisteminių) vaizdingumą turintys žodžiai. Plg. DŽ₆: *mekenti* „*prk.* mikčioti, miknoti“, LKŽ_c: „meknoti, mikčioti, užsikertant kalbėti“; LKŽ_c: *mementi* „neaiškiai, neištariant gerai žodžių kalbėti, mikčioti“; DŽ₆: *čirkšti* „*prk.* nepatenkintam piktai kalbėti, bambėti“; DŽ₆: *kleketuoti* „*prk. šnek.* niekus taukšti, plepėti, juoktis, kvatoti“; DŽ₆: *burbuliuoti* „neaiškiai kalbėti, murmėti“ ir LKŽ_c: *prakriuksėti* „*prk.* pasakyti lyg kriuksint“.

Žurnalistai išjuokia ne tik nerišlų, neartikuliuotą politikų kalbėjimą, bet ir jų protinius sugebėjimus, pvz.:

Ir pagonybė, ir dzenbudizmas – labai įdomu, bet ar norite, kad jūsų Seimo narys mąstyty, kaip XIII a., būtų visiškas dzen, kurių jau ir taip trys ketvirčiai Seimo, ir apskritai jo galvoje **kralikai pjautųsi** net dėl to, tiki jis ar ne, ir kuo tiki? Ar toks bus įgalus kibtį į geopolitikos, globalios ekonomikos ir demografijos iššūkius, jei dorai net nesuvokia, kas jis pats toks yra? (*delfi.lt* 2016 01 24, Rimvydas Valatka)

Į FŽ įtrauktas tradicinis frazeologizmas *zuikiai pjaunasi galvoje su kralikais* reikšme „visai kuoktelėjęs“.

Beje, žurnalistai, rašydami apie Lietuvos vidaus politikos reiškinius, nevengia perteikti ir rinkėjų nepasitenkinimo, nusivylimo valdžia, kuris tik dar labiau sustiprina naujienų portale *delfi.lt* formuojamą politikų kaip socialinių antiherojų įvaizdį. Rinkėjų nusivylimas valdžia apibūdinamas išplėtais frazeologizmais, pvz.:

Pabaigai vis dėlto šiek tiek poezijos: **sėdim laimingi Europos dugne**, dirbam ne galva, o šikine. (*delfi.lt* 2012 11 12, Jurgis Jurgelis)

Tradicinį frazeologizmą *dugne sėdėti* išplėtus elementu *laimingi*, sukuriamas paradokso efektas, kuris atskleidžia straipsnio autoriaus neigiamą, ironišką požiūrį į susiklosčiusią politinę situaciją, kai nebandoma keisti prastos, keblios padėties.

Naujienų portale *delfi.lt* vyrauja stereotipinis neigiamas požiūris į kone visus Lietuvos politikus, nes daugumai priskiriamos neigiamos charakterio savybės (godūs, savanaudžiai, apatiški, bevaliai), požymiai (nesugeba valdyti valstybės, neartikuliuotas kalbėjimas, menki protiniai sugebėjimai) ir elgesys (amoralus, atsainus, neatsakingas). Galima teigti, kad apibendrintas skiriamasis Lietuvos politikų požymis – nesugebėjimas atstovauti tautai. Beje, internetinėje žiniasklaidoje įsivyravusį neigiamą požiūrį į kone visus Lietuvos politikus būtų galima paaiškinti psichologinėmis ir socialinėmis priežastimis: lietuvių kalboje, kaip ir daugelyje kitų kalbų, neigiamas emocinis vertinimas išreiškiamas dažniau negu teigiamas, nes visa, kas gera, priimama kaip norma, o ypatingų emocijų dėl normalių dalykų žmonės nereikia, todėl visa, kas negera, laikoma nukrypimu nuo normos ir įvertinama stiprų neigiamą emocinį-ekspresinį krūvį turinčiomis kalbinės raiškos priemonėmis (Jakaitienė 1988: 51; Gudavičius 2000: 130–131).

BŪDINGOJI EMOCINĖ-EKSPRESINĖ LEKSIKA, KURIANT POLITIKŲ PORTRETUS

Naujienų portale *delfi.lt*, rašant apie politikus kaip socialinius antiherojus, vyrauja pastovųjį (sisteminių) vaizdingumą turintys veiksmažodžiai ir jų formos (*supjudyti; ištaškyti; mekenti; pakriuksėti*) bei tradiciniai frazeologizmai (*sūnus palaidūnas; kiaulės akis turėti; nė piršto nepajudinti; padus pasipustyti; pro pirštus žiūrėti; subinę bučiuoti; kralikai pjaunasi*), kurie žurnalistų vartojami gerokai dažniau nei okaziniai ar išplėsti frazeologizmai. Vis dėlto spaudos darbuotojai, siekdami perduoti emocinį konkretaus politiko vertinimą ir norėdami prabilti į skaitytoją originaliau, šmaikščiau, renkasi okazinius (*Lietuvos Viagra; Pravieniškių vilties koalicija; gauti saldumynų į leteną*) ar išplėtus (*ant populizmo grėblio užlipti; laimingiems Europos dugne sėdėti; ilgus ragus užsiauginti*) frazeologizmus, nes jie labiau nei tradiciniai atkreipia skaitytojų dėmesį.

Politikų portretams kurti internetinės žiniasklaidos portale *delfi.lt* apstu metaforiškųjų daiktavardžių ir uzualinių naujažodžių. Vyrauja uzualiniai metaforiškieji daiktavardžiai (*parazitas, -ė; kandis; impotentas; lovys; apendicitas*), vienų perkeltinės reikšmės žodžių apibrėžtys įtrauktos į DŽ₆ ar LKŽ_e, o kitų perkeltinės reikšmės žodynuose nefiksuotos, nors vartosenoje plačiai paplitusios ir skaitytojų puikiai suvokiamos. O okazinių metaforiškųjų daiktavardžių, kurių apibrėžčių nėra nei DŽ₆, nei LKŽ_e, tirtuose naujienų portalo *delfi.lt* politikos tekstuose nerasta. Pasitaikė keletas išraiškingą neigiamą reikšmę turinčių būdvardžių (*bufetavas, -a; išverstaskūris, -ė*).

Internetinės žiniasklaidos portale *delfi.lt* randama ir uzualinių (*kremlinas; skvoteris, -ė*), ir okazinių naujažodžių (*europederastas*), iš kurių ekspresyvumu išsiskiria dūriniai su dėmeniu *valdžia-* (*valdžiagyvis; valdžiažmogis, -ė*), taip pat nestinga naujadarų, su priesaginiais darybos formantais pasidarytų iš politikų – socialinių antiherojų – pavardžių (*gražuliškas, -a; sysiškas, -a; paleckininkas, -ė; tomaševskininkas, -ė; kubiloidas*), vartojama ir skolinių (*retarderis*), kuriems (kaip ir lietuviškiems žodžiams) politikos diskurse suteikiama perkeltinė reikšmė.

Rečiau politikų portretams kurti vartojamos žargonybės (*grybauti, nusiplauti*) ir svetimos kalbos intarpai (*krugovaja poruka*).

IŠVADOS

1. Internetinei žiniasklaidai tapus manipuliacijos šaltiniu, pastebimas ryškus polinkis kone visus Lietuvos politikus parodyti kaip socialinius antiherojus. Vienas iš būdų, formuojančių visuomenės nuomonę, – manipuliavimas emociškai-ekspresine leksika.

2. Išnagrinėjus dalį naujienų portalo *delfi.lt* pateikiamų straipsnių, buvo išsiaiškinta, kaip ir kokia emociškai-ekspresine leksika kuriami politikų portretai:

2.1. Žurnalistai, pasirinkę metaforiškuosius daiktavardžius, vaizdinguosius veiksmažodžius, tradicinius frazeologizmus ir žargonybes, išjuokia politikus dėl jų ryžtingumo stokos, apatijos rinkėjų interesams bei nenoro priimti visuomenei svarbių ir palankių sprendimų.

2.2. Naujienų portalo *delfi.lt* tradiciniais frazeologizmais ir vaizdingaisiais veiksmažodžiais formuojamas atsainiai, neatsakingai besielgiančių politikų įvaizdis.

2.3. Amoralų politikos veikėjų elgesį, kai norą sąžiningai atstovauti rinkėjų interesams užgožia politinės galios, pasipelnymo troškimas, iliustruoja metaforiškieji daiktavardžiai ir okaziniai frazeologizmai.

2.4. Naujienų portale *delfi.lt* politikai vertinami kaip socialiniai antiherojai, nes jie nesugeba valdyti valstybės, šių viešųjų asmenų pasirinkti valdymo metodai – netinkami. Šią politikų savybę iliustruoja vaizdingųjų veiksmažodžių formos (atributiniai dalyviai), svetimos kalbos intarpai ir uzualiniai naujadarai.

2.5. Vaizdingaisiais veiksmažodžiais, jų formomis (predikatiniais dalyviais, padalyviais), metaforiškaisiais daiktavardžiais ir tradiciniais frazeologizmais formuojamas valstybės nesugebančių valdyti ir rinkėjams politinių procesų nemokančių paaiškinti politikų įvaizdis.

3. Būdingiausios emocinės-ekspresinės leksikos rūšys, kurias naujienų portalo *delfi.lt* žurnalistai naudoja neigiamam politikų portretui kurti, yra vaizdingieji veiksmažodžiai ir jų formos, tradiciniai frazeologizmai, metaforiškieji daiktavardžiai ir uzualiniai naujadarai.

ŠALTINIAI

- DŽ₆ 2011: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. S. Keinys. Šeštas (trečias elektroninis) leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://dz.lki.lt>.
- FŽ 2001: *Frazeologijos žodynas*. Red. J. Paulauskas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- KTŽ 1990: *Kalbotyros terminų žodynas*. K. Gaivenis, S. Keinys, Kaunas: Šviesa.
- LKŽ_e 2005: *Lietuvių kalbos žodynas 1–20* (elektroninis variantas). Vyr. red. G. Naktinienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: www.lkz.lt.
- ND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. Internetinė duomenų bazė. Sud. R. Miliūnaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://naujazodziai.lki.lt/>.

LITERATŪRA

- Aleksaitė A. 2014: Ekspresyvosios antraštės naujienų portale *delfi.lt*. – *Bendrinė kalba* 87. Prieiga internete: http://www.bendrinekalba.lt/straipsniai/87/Aleksaite_BK_87_Straipsnis.pdf.
- Ambrazas V. 1971: Dėl lietuvių kalbos dalyvių sintaksinės sistemos raidos. – *Baltistica* pr. 1, 7–16.
- Arcimavičienė L. 2010: *Moralės modeliai viešajame diskurse: kontrastyvinė metaforų analizė*. Daktaro disertacijos santrauka, Vilnius: Vilniaus universitetas. Prieiga internete: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20100517_160502-21233/DS.005.0.01.ETD.
- Būdvytytė-Gudienė A. 2013: Metaforiniai modeliai 2000–2005 m. politikos diskurse. – *Filologija* 18, 5–17.
- Butkutė L. 2008: Frazeologizmų stilistinės ir retorinės išgalės politiniame diskurse. – *Lituanistica* 54, 44–54.
- Girčienė J. 2013: Stilistiniai naujadarai internete. – *Šiuolaikinės stilistikos kryptys ir problemos*, 79–88.
- Gudavičius A. 2000: *Etnolingvistika*, Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Gudonienė V. 1999: *Įvadas į masinės komunikacijos teorijas*, Vilnius: Žara.
- Jakaitienė E. 1988: *Leksinė semantika*, Vilnius: Mokslas.

Juodytė A. 2011: *Manipuliaciniai scenarijai naujienų vadyboje: žurnalistų profesinių vertybių tyrimas*. Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas. Prieiga internete: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20120302_093556-27490/DS.005.0.01.ETD.

Kvašytė R., Papaurėlytė S. 2013: Kai kurie koncepto liga bruožai Lietuvos viešajame diskurse. – *Filologija* 18, 107–117.

Mažylė J. 2012: Naujienų atrankos įtaka publikacijos pateikimo būdui ir formai. – *Medijos, žiniasklaida, žurnalistika tradicinėje ir tinklaveikos visuomenėje*, 165–171. Kolektyvinė monografija, moksl. red. Ž. Pečiulis, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Petrauskis K. 2012: Ekonominiai, technologiniai ir socialiniai Lietuvos žiniasklaidos pokyčiai. – *Žurnalistikos tyrimai* 5, 5–24. Prieiga internete: <http://www.zurnalai.vu.lt/zurnalistikos-tyrimai/article/view/1808/1078>.

Pikčilingis J. 1975: *Lietuvių kalbos stilistika* 2, Vilnius: Mokslas.

Žibartas J. 2012: Socialinės šizofrenijos industrija. Demokratiją jau pakeitė mediakratija? – *Kultūros barai* 5, 14–22. Prieiga internete: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367183492522/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

Župerka K. 2005: Tekstas etinės stilistikos požiūriu. – *Žmogus ir žodis* I, 25–28. Prieiga internete: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367153622685/DS.002.0.01.ARTIC>.

Gauta 2016 08 29

Priimta 2017 01 20

AGNĖ ALEKSAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

agne.aleksaite@lki.lt